

EMBERI SZINJÁTÉK.

Regény.

Harmadik rész.

I.

AZ EMBER nem költözik ki estéről hajnalra a szőlőhegyre; az ilyen hegyre egy életen át kell költözködni. Azt a kis batyút, amelyben alig van egy váltás ruha, tányér, evőeszköz s néhány kedves könyv (a Biblia, két-három orosz regény, Dante és Andre Gide Porte Etroiteja s egy növényhatározó), nem lehet egyik napról a másikra összeválogatni, egy életen át kell választani s visszautasítani, amíg annyid marad, hogy a Boda-pince kis faliszekrényében (melyben idáig Boda János apjának s nagyapjának a boroskancsója, só-paprika s egy-két száraz, penészes kenyérvég állt) tested-lelked minden fényűzését elhelyezhesd s még egy üres polc is maradjon, mintegy jelezve, hogy a faliszekrény is sok, ha nélkülözhetetlennel akarod megtölteni.

Nem volt-e természetes, hogy Boda Zoltán idekerült, erre a hegyre s csak annyit hozott ide, amennyi az üres polcra a nagyapák kancsóját sem szorítja ki? Amikor egy áprilisi este úgy köszönt el az unokabátyjától, hogy az maga ballagott alá a bozót felé s ő itt maradt a diók alatt, melyek húsz év előtt ugyanabban a zizégésben temették Boda János kifakadását a világ pontiusai ellen, mint most a János rokoni «jóétszakáját», ő maga is úgy érezte, hogy mindig ezt a hegyet kereste s ezt a tönköt a pince előtt, melyet húsz év esője elpudvásított, de amely még mindig jó ülőhely arra, hogy az ember eltekintsen róla a bozót gözei s a falu lámpásai felett s úgy beszélgesen a hold karéján kikönyöklő Világ-számadóval, mintha az egész emberiség aludna kettejük közt.

Nem ezt a hegyet rohamozta-e már a «farakás legendája» idejében? S amikor először kellett, evangéliumi szavaktól mámorosan rohant neki a pince mögött emelkedő lejtnek, hogy csillagokat verjen a dióverő karóval; nem ezt a hegyet kereste-e, amelyen akkor is rajt állt, de nem úgy, mint most? A becsület katonája; Hindenburg-Damjanich; az, aki a sorozáson önként jelentkezett; s az, aki a Nagy Költemény első sorát az első szoba sötétjébe belerebegtte, mind ennek a hegynek a lankáin lihegték fölfelé. Mert alacsony hegy ez, de néha az alacsony hegyekre is hosszú az út.

A gyermekkor! A gyermekkor! sóhajtozza az eláporodott vén-ség. Zoltánnak azonban a gyermekkor volt a pokol. Beléoltotta a «hegy» előérzetét s nem mutatta meg: nézd, ott van a hegy. Új és új nevek

mögött tapogatta a szívébe adott névtelen ígéretet s idegen lett az emberek közt s a csillagok alatt. Gyermekek voltak és pokolban élt, mint a gyermek-emberiség, amely úgy csinálja poklát és epocháit, mint Zoltán az ő Zölddisznó és Hindenburg korszakait : vakon, de titokzatos ígéretektől megszállottan.

A szabadulás ott fénylett fel az újpesti híd korlátja fölött. Ez a híd-korlát volt a purgatórium kerítése. Tartogat engem az én Istenem! kiáltotta ott azon a hangon, amelyen a meggyötört népek zavaros ajkú prófétái kiáltják az Isten nevét, akiről nincsen bizonyosságuk. Azóta, mint szürkületből kifejlő halom tisztult-derült előtte az a hegy. S most itt ül szemben a holddal, a falu fölött. Érkezhetett-e máshova? A Balázs né csuklójából kicsöpögő vér erre írt csapást s erre sűrűsödtek a tébolyda lakóinak a kiáltásai. Ennek a hegynek az alján verődtek össze az ő dacosai : Boda János, az erkölcsi világtalan, a halálból visszaszólitott Rozi, az űzött-vad tanítólány. Ennek a hegynek a lankáján vezették fel őt az ő szelídjei : Kökönyei Gyurka, Boda Irénke. S ezt a hegyet jelölte meg fölébe ült ikercsillag gyanánt anyja végtelent kereső szeme.

A sors, ha igazi sors, nem állít választút elé, mondta ő Horváth Lacinak s csakugyan az ő sorsa, mint szent konokságú hajtó gyűrű, az élet pernyi és piszkos hajtógyűrűi mögött, bekerítette és ideterelte erre a szőlőhegyre, hogy neki adja, amit neki szánt. Ez a hegy és ez a pince bizonyára a véletlen volt. Boda János véletlen ötlete ajándékozta neki. De amit hegy és pince jelentett, az a sors ajándéka volt. Mert a sors nagy szimbolista s ha szépen akarja kifejezni magát, szép véletleneket talál. S véletlen-e többé a Boda János ötlete, ha Zoltán sorsa rejtezett mögé?

János tehát azt mondta : Ha nincs maradásod a faluban, itt a pincém. Itt messze leszel az ellenségeidtől s közel a barátaidhoz. Akinek szüksége van, megtalál s akinek nincs szüksége, nem árnyékolja el előled az Istent.

Talán nem egészen így mondta Boda János, hiszen ő hebegő paraszt ember, aki darabosan bukja a szót, mint kráter a követ, de így mondta az ő szívében, mert az ő szívében minden ember ékesszóló, akár a szeretet, akár a gyűlölet dagad meg benne.

S Zoltán elfogadta a pincét, mert csakugyan nem volt maradása a faluban. Veres Magda ötórás teái is megfeleltek a célnak, melyet a történészek tűznek ki a társadalmi szalonok elé, egységes közvéleményt alakított ki. Az irodalom vénei előtt Zoltán eljátszotta Alfréd támogatását. A hodosi felsőbb tízezer többé nem állt mögötte. Ha ő ilyen komolyan veszi a «személytelenség»-et s az «élettagadást», Behrék nem állítják meg félúton. Alapjában véve igaza volt ennek a Zoltánnak : szent csak az legyen, aki nem kompromittálja a szenttéavatót. Alfréd nem vesztette el szem elől Zoltánt s nem adta föl a róla szóló jegyzeteit. Várta a maga idejét s ez az idő nem lehetett messze.

A másik ember, aki valamit tehetett volna Zoltánért, mégis csak riválisa volt. Különben is nyakig ült a munkában és a családi bajban.

Bizony, Horváth Laci nagyon komolyan vette a körorvosságot s neki nem volt oly könnyen megláncolható a lelkiismerete, mint a derék Hetzel doktor úrnak. Éjjel-nappal kocsin s amíg az egyik betege előtt tünekedett, még húzta a szívét a nehézség, hogy a másikat nem pac-kázta-e el. Ott lógott a feje fölött a «műhiba». Száz beteg; ezer beteg; egyiknél úgy is elköveti a «műhibá»-t. A hajdani drukker maradt Laci s amilyen jó volt az orvosi híre, olyan rossz lett a lelkiismerete. Zsófiika pedig nem az az asszony, aki apadni hagyja a pacientúrát. Sorra látogatta a szomszéd puszták asszonyait s egymásután harácsolta el a konvenciók állásokat; még a dádi grófot is elhódította volna, ha Laci nem református. Laciban pedig buzgott a jeles tanuló. Zoltánt fogták, őt hajtották az emberi várakozások. S jaj neki, ha e várakozások közt Zsófiika hajcsárostora a legerősebb. A karosszékemelésben megdagadt mellét összerázta a kocsi s a kerek arcot megszívta a pusztai béreszobák levegője s Laci megnyerte a csatát az emberi ideák hodosi színpadán, mint orvos helyt állt Zoltán előtt, de van egy harc, amelyben az embernek nincs ellenfele s ezt megnyerte-e? Fanyalogva gondolt Zoltánra, aki még kuruzslóként se vitte sokra s a világnézete is hibás; s mégis: néha még ezt a senki Zoltánt is irigyelte.

Nem, Laci nem állította meg Veres Magda szalonját az egységes közvélemény kialakításában s e tavaszra úgy elmérgesedett a közhangulat, hogy Zoltánt akárhányszor csak a véletlen óvta. Ha egy béres gyerek visszafelelt, a gazda a cigánysori Krisztusban bizakodó nemjóját kanyargatta. Ha az aratók jobb szerződést követeltek, Zoltán bujtotta fel őket. A félarcú Kovácsot kitették a tejszövetkezetből, ahol esténként a behordott tejet számolta el, Kovács Julitól visszavették az úri-asszonyok a kézimunkát s Rozit hírbe hozták: mégis csak igaza volt Bodánénak, Rozi szerette el az urát s közben Zoltánnal sem fukarkodott. Még az öreg Boda papot is rákenték volna szegény Rozira, ha arra még csúnyább vád nem kínálkozik.

A süvegek a fejbúbokon ragadtak, az arcok elfordultak s a kapufák mögül dühös tekintetek szegeztek Zoltán hátába. Gulyás Pisti kissé becsípett s keresztbe állt a padlón, amely a bozót szabad erén át szolgálta a járást. Zoltán megállt a padló végén s várt. Gulyás Pisti hívogatta: gyere te cigánysori Jézus, megférünk-e egy padlón. Az ivó cimborái mögüle nevettek. Zoltán leült egy köre s nézte őket. Végre is a Pisti mögött állók unták el s átlöködték barátjukat a padlón. Pisti kiabált s Zoltán felé köpött. Így ment ez nap-nap után. Kapta a névtelen levelet: rágyujtják a házat, ha el nem költözik. Horváth Sándor fölbiztatta a béreseit, dobálják meg, ha arra megy. Egy éjtszaka puska sült el az ablaka előtt; ez csak ijesztő lövés volt, de ha nem ijed meg, az ablakot is megcélozzák s ha az ablak is kevés, aki egy nyulat eltalál, őt is eltalálja. Horváth Ilonka dolga is egyre rosszabbra fordult; mégis csak kitudódott, hogy megmutatta Zoltánnak a fiát. Az ura fölemelte előtte a kutyakorbácsot. Ha nem tudja mivel tartozik a Pákozdy-névnek, ez

majd kitanítja. Szegény Ilonka, nem elég, hogy a kis fiát elvesztette, az orrát sem dughatja ki. Ha megszellőzi magát az udvaron, Zoltánt lesi. Emlegeti is Pákozdy a napának azt a korpában keveredettet, akit megettek a disznók. Horváthné meg ahelyett, hogy a sarkára állna, elég-séget akar tenni a tükrösi ötszáz holdnak s maga korholgatja a leányát. Ilyen helye a századik ösödnek se volt; becsüld meg magad. Ilonka pedig fogy, mint este a fény s az arca árnyékoskodik, mint este a föld. S Pákozdy ilyeneket mond magában: Majd megtanítom én a paraszt cédát; visszakívánkozik a szemétkébe, de az én nevem nem viszi magával. S ettől olyan dühbe jön, hogy csak az Isten őrzi a halántékán kiduzadó eret. Ezért dresszirozta, mint a kutyát? Az ő felesége mer másra gondolni! Zoltán, ha teheti, nem megy Pákozdyék felé s ha tehetné, nem nézne arra az égtájra sem. Amíg a faluban lakik, mindenki azt lesi, nem kerülgeti-e Ilonkát s ha egyszer lesik, akad, aki látja is.

Zoltán lemondott Pestről a Cigánysorért, de a Cigánysor még mindig túltág kalitka. S ha csak Gulyás Pisti állna keresztbe a padlón s Pákozdy hintené fel homokkal az ablakalját! Nemcsak az utcán kell kötől-kutyától tartani; az első szoba ajtaja előtt is egyre gyakrabban hallik a hajdani dödögés s Bodáné megint úgy hámozza a krumplit, hogy a zsámoly az ura ingerült föl-alájárválása s az ajtó kilincse közé kerüljön. Boda pap rohamosan vénül. Nem is annyira a ráncai számolják a vénülését, mint a fogyó képzetei. Olyan az esze, mint a táglíkus zita, alig marad fölötte valami. Arcáról a férfi fegyelem nyoma is elmosódott; eszelős nevetés és kicsinyes dühösködés váltakozott ezen az arcon; a legapróbb ok is ellökte erre vagy arra. Gombokat és színes kavicsokat gyűjtött s egész kis albuma volt leáztatott nyolcfilléres bélyegekből. Rákapott a gyerek társaságra. A cigánysor szélén volt egy legelő, annak a partján gyakran lehetett látni, amint két-három gyerekkel bodzagallyat bélez, vagy sárból gyúr nekik mindenféle állatot: borit, «zöld» disznót s halvány emlékezésül régi sérelmekre nagyhasú esperest s óriásfejű jegyzőt. Az espereseket fácska nyársra húzta, a jegyzőnek szalmaszállal szurkálta ki a szemét, ami bizonyára nem vágott össze a kor tekintélytisztelő irányával. Valaki, akinek a bögyében voltak Bodáék, bogarat dugott a fülekbe, hogy jó lesz a gyerekekre vigyázni, ettől a Boda paptól minden kikerül. S attól fogva, ha az öreg kitelepedett híveivel a legelőszélre, szemben a kapukban azon szóra fölarsant az anyák kiáltása s Julcsák és Petik ijedten takarodtak haza: pofon járt a tisztelendő úr barátságáért. Boda pap azon kapta magát, hogy a kis pajtások dermedezve húzódnak tőle s ha utánuk nyúl, hogy eszükbe hozza a régi barátságot, némelyik még föl is visít vagy az anyja után kiáltoz. S Boda pap nem tudott lemondani a sárból faragott bocikról s a nyársra húzott esperesekről s talán ezeknek a harmat-testecskeknek a közeléről sem. Úgy ólálkodott a barátocskái után, mint egy játszani vágyó szatir s egy este ugyancsak sárosan tért haza; alighanem megforgatták az árokban.

Zoltán megpróbálta őt leszoktatni ezekről a kertekaljai ácsorgásokról. Ő maga foglalta le az idejét. A gyerekkora felől beszélt vele s rákapatta a ház körüli mesterkedésekre, segített neki kerítést szegelni s fölbiztatta, hogy rójanak össze együtt egy fásládát. Az öreg eleinte kötélnek állt, de aztán elfogta a türelmetlenség. Miért figyeli őt annyira a fia? Mit vár tőle? Majd épen ő fogja megszabni, hogy vágjon-e aprófát vagy sem? Ki az úr a háznál, ő vagy a fia? A szatir-csatangolásait féltette a fia szemétől; no meg az öregedő erők is fölháborodtak, hogy tőlük még várnak valamit. Zoltán orvostekintélye is nagyot hanyatlott előtte. Az utcán már nem szólították meg Boda papot, hogy mikor rendel a doktor úr s ha ő akaszkodott bele valakibe, annak sem lett pityizálás a vége. Mi az, hát Zoltán sem reperálja ki az ő becsületét? Egyideig fújt az «inrikusok» ellen, de mivel nem ismerte úgy, mint régen, a községi viszonyokat, vaktában nyúlkaált, összecserélte a neveket és az eseményeket, egyszer azt mondta, hogy a csanádi jegyző citáltatta fel a fiát a járásbíróásra, másszor, hogy a boldogult Kutasit is az ő fia operálta meg. Kész neveltség volt a beszédje s lassan őt magát sem érdekelte az egész. De még ez a fáradság érzés is, hogy őt már nem érdekli a fia dolga, Zoltán ellen fordult. Az egész kuruzsló-ügyből annyi maradt meg, hogy Zoltán nem védte meg az ő igazságát. Vele megszegeltetné a kerítést, de ő sem vizsgázott le az egyetemen. Bizony, nem sok szó maradt meg Boda pap szolgálatában hetven esztendei koportatás után, de azt a néhányat aztán vége hosszíglan tudta hajkurászni? Ha a kertek alatt megdobálták, ömlött belőle az ige. Fölmerült ebben a szóárban az «engem akarsz tanítani?» retorikai kérdése, az «ebben volt az utolsó bizalmam» kezdetű elégiafoszlány s hemzsegték az esperesek, fiakat és kutyaéletet összemarkoló szentenciák. A mondatok fele a dödögés alján maradt, míg egy-egy indulatosabb szó olyan magasra tarajlott, hogy Bodáné ijedten pislogott az első szoba ajtaja felé.

Az öregség olyan, mint a természet vak elemei: az árvíz, a vihar vagy a rothadás: mit kezdjen vele az ember? Zoltán azonban úgy érezte, hogy a tavaszi levelek összesűgása mégis jobb kísérete annak, ami a lelkében történt, mint az apja dödögése. A betegek se tartóztatták már. Horváth Laci eleget törte magát. Itt az ideje, hogy a körorvos visszakapja, ami a körorvosé. Zoltánt hébe-hóba kereste valaki, aki meg a lélek súlya alatt rogyadozik, úgy is lábon hordja a baját. Csakugyan úgy volt, ahogy János mondta, a kedveseihez a szőlőhegyen ép olyan közel volt, mint a faluban vagy talán közelebb is, hiszen aki kiballagott hozzá, maga mögött hagyta Hodost, maga is a szőlőhegy hangulatába öltözött s ez a hangulat Zoltán hangulata volt.

Alig töltött néhány hetet a szőlőhegyen s barátai már észrevették, hogy ez a pince nem a Boda Jánosé, hanem mindnyájuké, nem is pince, hanem imaház, ahogy Zoltán élete sem külön egyéni élet, hanem a mindnyájuk élete, amelyet a szoros értelemben ők maguk tartottak fenn. Boda János adta a fedelet, Rozi kenyeret süített s amikor Zoltán-

nak elrongyolódott az utolsó pár cipője is, elkérte Kőkőnyei Gyurka viselt csizmáját, neki jó lesz a hegyen. Gyurka ajánlotta volna az ünneplőt, szívesen vett volna új csizmát is, de Zoltán a viseltest kérte s ha nem az kellett volna neki, bizonyára nem azt kérte volna. S Zoltán örült, hogy kérhetett; csakugyan koldus lett, ahogy a kuruzsló pör tárgyalásán megjósolta. Elfogulatlan koldus, aki túl az «én adok, adj te is» «kufár-számadásán adja, amije van s kéri, amire szüksége lehet».

Persze, ez amit kérhetett, alig valamicske volt, szinte csak jelezte vele, hogy a barátai kegyelméből él. Mi kellett volna neki? Az anyja fedeles kosara is többnyire érintetlenül került haza. Anélkül, hogy az elmélet erőszakot tett volna rajta, leszokott a húsevésről. Egy falat kenyér, tej, túró, a prés felett álló vékából néhány szem dió: ennyi volt a mindennapja. Az ember lelke beláthatatlan gyökereket bocsát az érzékek mélyéig s a sejtek vegyi igénye homályos rokonságot tart a lélek igényeivel. Zoltán növényevő lett, anélkül, hogy észrevette volna. Olyan emberré vált, akinek kifordul szájából a hús. Nem nyúl hozzá, ahogy bizonyos állatok sem nyúlnak hozzá, anélkül, hogy valamit is hallottak volna a vegetáriánusok elméleteiről. Mindig keveset evett, most azonban maga is bámult, hát ennyiből is meg lehet élni. A nyugalom és derű, amelyet őrzött, rettegett az indulathozó ízekről s az erős illatokról. Mintha önmagából táplálkozott volna, anélkül, hogy elégette volna magát. A bőre vékonyabb lett és tüzesebb. Arcán elsimult kora huszas éve keménysége. A fekete haj is megbékélt a lehült homlok fölött. Valamikor olyan volt ez a haj, mint kormos tajtékú hullám, most mint a leszállt pernye, melyet a szem vidám csillogása fölé lehel a közelítő halál. Megfiatalodott és mégis megérett. Az időn kívül került ez az ember, épúgy lehetett húsz éves, mint negyven. Mert nem arra ment ő, amerre az évek vezetik az embert, hanem amerre az Isten hívja.

Amikor kiköltözött a hegyre, már megbomlott az almafák fehér csokra s az elzárkózó termők felett összezsugorodott a szirmok főkös éke. A virághalál, mint tavaszba ültetett őszi játék, a lomb komolyabb halálát mímelte a sugaras gallyakon, ahogy az első ifjúság vége is halállal kacérkodó, mert csakugyan temet is valamit: az élet fölöslegét. A gyümölcsfák, mint magukba szállt tékozló fiúk, ki gyorsabban, ki lassabban, a termés munkájában merültek el. Az elsodort párták ledér anyagai helyett a gyümölcs tartós anyagait sajtolták át a vékony kocványokon s mint szemérmes művész, rejtették el teli bogyoikat, hogy meglepetés-szerűen lobbanjanak ki gyümölcsaik gyorsan-ért színeivel.

Lassan a szőlő is kihányta virágát, a józan virágokat a cifra lomb alatt. Mennyi fényűzés kacson, levélen, vesszőn. A szőlő lemond a virágzás futó színeiről. Növény ő, aki az állandóság színén játssza ki a legképzetdúsabb növényeleményt.

Zoltánban már gyerekkora óta különös elragadtatást tartott ébren ennek a növénynek a közelsége. Ha hajnalonta a pince elé állt s elnézett a lanka rózsás sugárzásán, a tőkék mint fölfelé osonó mito-

lógiai lények, szálltak ki a bozót fehér ködeiből. Zöldtestű és rózsafényruhájú lánykák s mind az ő pincéje felé szalad. Ez elbotlik s a földre hajlik; az át akar ugrani rajta s fölszökik. S az egész fölött a friss klorofilm, a felszívódó harmat s a kiserkent hajnal összeszótt káprázata leng.

A természet az ember hazugsága. A fű fű, s csak te mondd, nézd a *gyöngéd* füvet, hogy nyujtja az ég felé harmatát; nézd az alázatos füvet, hogy meggörnyed lépteink alatt. A természet az ember. Annyi jel iratott belé, ahányra szükséged van. Ha a természetbe temetkezel, a tulajdon lelkeddel beszélsz. Ő az a visszhang, aki nemcsak visszahozza a hangot, de újra ejteti s hangosabban, mint előbb. Az emberek elveszik bátorságodat önmagadhoz; a természet felfokozza. Az emberek a maguk alkotásai, a természet a tied.

Zoltán is úgy járt e neki ajándékozott kertben, ahogy a költő olvassa most irt versét. Az olvasás fokozza a mámort, a mámor új fényben villogtatja a verset. Az elragadtatás «bűnös köre» ez; minden szó külön gyönyörtől omlós, minden bokorhoz külön gyöngédség kötöz.

A növények javát még senki diákkorában, a Gerenyáson ismerte meg. Egyesek ott álltak a növényhatározóban, s ha akadt, amelyikre ott sem talált rá, annak maga adott nevet. Az egyik sárga-lila gyomot «Szivárvány morzsá»-nak hívta s egy különös fészkes virágot «Tágra nyílt szem»-nek. A rovarok közül csak kevésnek tudta a nevét, ezeket a szokásaikról ismerte meg. Volt, amelyik folyton tisztálkodott s a másik szívesebben kúszott úgy, hogy a háta volt lefele. Így a környező élőlények új mitológikus világba szövődtek. Ez a világ alapjával Zádor tanár úr magyarázataiba nyúlt, de fölfelé az egyéni képzelet és gyöngédség becszavaiba vezett. Époly különösen elegyedett benne való és álom, mint hajdan a farakás legendájában. Egy új természet volt ez, amely Zoltán szíve irányában nyúlt el, mint a kelő hold felé az esti fák s Zoltán szerette ezt a természetet, amelynek nemcsak Linnéje volt ő, de teremtője is.

S különös: mintha a kötetlen képzelet, amelyet ő e lanka-szalag életéhez hozzáadott, a dolgokba is beszívódott volna. A gyökerek kevésbé húztak lefele, az ágak szabadabban repestek föl. Sokszor furcsa szédülés lepte meg: na, most mindjárt kitépi lazult horgonyát az óriás dió s fölemeli törzsét a súlytalan lomb. Nyomában ott száll cseresznye, barack s a tőkék is fellibegnek; mint délibáb szakad föl körülötte a táj. Máskor meg őt magát emelte fel szíve duzzadása s a diók maradtak alatta el.

S talán őt is a tájat is, már nem is gyökér és csontok súlya tartotta itt a hodosi torony piros csillogása felett. Fejkendőknek kellett föltűnniök a tőkesor fordulóján s báránybőr sipkának nyomni le a pince előtti tőkét, hogy ez a valószínűtlen varázslat itt maradjon. Szükség volt Boda János konokságára, hogy Zoltán könnyű lelkében súllyá váljon s szükség volt Rozi emlékeire, a Jóska viselt dolgai fölött kibuggyant könnyre, hogy a szálló harmata után kívánczó gyeplet

letapasza. A faluból felhozott s hozzáelegyített embergond volt e táj nehézkedése s az emberek várakozása Zoltán gyökere.

A télen új lélekkel gyarapodott a Boda-kolónia s ez a jövevény sokban hozzájárult, hogy a szőlőhegyre költözött Zoltán körül az emberi várakozások árama friss maradjon. Amikor Balázs Hódosra jött, fölkészült egy világnézeti halálugrásra. A megszorultak sunyiságával várta, hogy ugyan mit követel tőle Zoltán. Emlékezett a vaságy vitáira. Akkoriban az ő medikus lakója szívesen megnyirbálta Marxot s pajzán örömmel verte le az ágaira rakott utópia-fészkeket. Más lélek hajtja a burzsuj fiút, gondolta akkoriban, de akkor még Bözsi, a varrolány nem csúfolta meg a szabadjára hagyott nedveket. Azóta kiderült, hogy Balázs szabót mégsem a házasság emésztette el, hiszen a felesége elengedte s ő tovább züllött. Nem is a nedvekben volt a hiba, hiszen sem a villanykád sem, Bicsérdi nem segített rajta. Finta Dénes rajongásában utolsót lobbant, az ő «zalai materializmusa». Ez a Dénes igazán olyan legény volt, amilyennek ő a férfit elgondolta: vidám, szabad, erős. Ő küldözgette neki a leveleket; csak legénykorában írt ilyen vallomásokat s egyszerre hazatoppán ez a Dénes; kiderül róla, hogy író, székelly Knut Hamsun s ő egyik napról a másikra meggyűlöli. Nincsen ebben az emberben szolidaritás. Lesöpri őt, mint egy cérnaszálat. Őt, aki párttitkár volt s képviselő is lehetett volna. Az emberekből nincs szolidaritás, ez a baj. A pártban is csak pártszolidaritás volt, de mi az? Olykor az is valami, csakhogy attól elsekélyesedhet az élet s megfulladhat a szív. Emberi szolidaritás: az ő medikus lakójában abban volt emberi szolidaritás. Észrevette, hogy éhes s ő maga éhezett meg diákcsemegére. Odavette őt magához s vissza akarta téríteni a feleségéhez.

Amikor Balázs Zoltán levelét megkapta, hogy jöjjön csak, Schwarz Irma örül neki, épen egy megbízható segédre van szüksége, a sánta szabó félretette Zolát és a történelmi materializmust, neki ennek az embernek a barátsága kell s ha a történelmi materializmusba kerül ez a barátság, azt is odaadja. Ifjúsága hőskorát is meghazudtolja, csak Zoltán tegye meg vele «a csodát». S még Hodoson is ott szükölt benne az első beszélgetések alatt a várakozás: no most rakja elém az új kátét; most szabja meg, mit kell hinned, ha vele akarok maradni.

S Balázs hajlandó is volt egy damaszkuszi fordulóra. Talán a hosszú következetesség is kívánta az új Paulus-bőrt. Zoltán azonban nem szerette a Paulusokat s kitért Balázs ajánlkozó megjegyzései elől. Az embereket nem lehet politikai úton megjavítani, pedzette Balázs. Igaz, de azért a politikát sem szabad a csirkefogóknak odaengedni, ütötte el Zoltán.

Nem? Mintha a vaságyon mást hallott volna, gondolja Balázs. Egyszer-kétszer csak gondolja, harmadszorra mondja is. Ho-hó, itt nem kívánnak tőle sem megtérést, sem elvtagadást. De ha nem kívánnak, nem is történik vele semmi. Hiszen ennél a villanykád is több

és a Kneip-kúra is hatásosabb. S föllobog benne a régi vicsori gúny. Boda Jánosba köt : «Azt hiszi, sokra megy azzal a képes bibliával. Maga vasalja oda magát a gályapadra. Legyetek hosszútűrők, vallja a balek-emberiség. Én majd kipróbálom a hosszútűrésteket, felel rá a zabáló emberiség. S ki szidhatja őket? Ők juttatják mennybe a balekokat. Áldottak, akik kővel dobálóznak, különben mi értelme volna kenyeret dobni?» Vagy a félarcú kovácsot piszkálja : «Az ilyen félrefaragott ember, mint mi, legjobb, ha imádkozik. Az Isten a félszájú embert is megérti s a sántának is elébe megy.» De legszívesebben Kökönyei Gyurkát tapogatja : «Amikor én annyi idős voltam, minden héten egy sajtópört akasztottak a nyakamba. A mai fiatalok a rag alatt kezdik.»

S amíg ilyeneket mond, Balázs megint kutyálkodó legénynek érzi magát, aki belelát ebbe a szőlőhegyi üdvhadseregbe. Zoltánt se kíméli ő soká. Oszlopot kell faragtatni a pince elé, álljon rá Zoltán, nőjjön rá, mint egy cserép virág, Rozi majd elébe rakja az ételt ; az eső lemossa ruhagondjait ; akkor lesz igazi fakir. Ezt azonban még sem mondja Zoltán szemébe, csak ott forgatja a parasztnadrágok fölött, amelyeknek a szabását sehogysen tudja megszokni.

— Mit kacag Balázs úr — kérdi Irma a füstölgő vasalópárna fölött.

De Balázs titokzatoskodik.

— Nem akarok, szentségtörő lenni. Csak így magamban töröm a szentséget.

S magában is félhittel töri ! Mert igaz, hogy nem történt vele semmiféle csoda s ő maga is elég sűrűn ismételteti : ügylátszik nem vagyok apostoloknak való anyag, de azért jól érzi magát Hódoson, még a nadrágokat is szívesebben szabja s mintha a nedvei is kevesebbet bán-tanak mostanában.

A levegő ! hangoztatja. Ezen a levegőn megerősödött. A szőlő-hegyre is csak azért jár ki, mert nagyon szeret gyalogolni. Sose volt olyan erős, mint amikor fiatalon Rotterdámgig gyalogolt. Végre is sok figurát látott ő már, megtér ő ezekkel a pince előtt hümmögő bácsikkal is. Hát persze, a képes biblia. Vannak ilyen bogaraik. De mit várjon az ember ettől a Boda Jánostól, aki minden iskolázatlanság nélkül csöppent a munkásmozgalomba. Még ha földmunkás volna, de csak kisgazda. Kapkod szegény feje. Ha ez nem, hát az. Ilyen elmaradt a nép. S lám Kökönyei Gyurka is megél sajtópör nélkül. Hogy eljátszik azzal a fakó kis leánnyal. Ő a Termékenységet olvasta ennyi idős korában s átalt volna ilyen gyerekekkel vesződni. Neki az őserő kellett s nem az ilyen penészvirág. De azért a Gyurkának is van magához esze. Jól kihúzza a mātka korát. Idén csak fuvogatja, jövőre meg-simítja s amikor összezsókolja, mintha a maga fiatalága csókolná vissza, úgy átjárta ezt a leányt. Ha mégegyszer fiatal lenne, ő sem tenne máskép. Eszébe jutott a felesége mosolya, amikor az esküvő

után magukra maradtak. Talán neki sem az őserővel kellett volna kezdeni!

Úgy-úgy, átlát ő ezen a szőlőhegyi üdvhadseregen. Elveszett szigete ez a haladásnak, de azért van bája ennek is. Ő nem sokat ad arra, amit ez a bukott medikus beszél. Ő kiforrt, nagy rendszerek neveltje, tudja mi egy komoly mozgalom. De tagadhatatlan, hogy van ebben az emberben valami varázserő, hipnotizmus vagy mi, amivel a köréje kerülőket megszállja. Ez a satrafa Kovács Juli is, hogy elhúzza a képét, mihelyt a pincébe dugja a fejét. Mángorlóval se lehetne úgy elsimítani az arca ráncát, ahogy a mosolygás kisimítja.

Az asszonyokon látni leginkább, hogy ez valami hipnózis és nem az eszme, mert mit értenek az asszonyok az eszméhez. Ez a Rozi is mért nem költözik össze még Jánossal? Hiszen a kislány már éjjelnappal nála van s a falu rég összeadta őket. Azt várja, amíg Irénke költözhet a helyére, Gyurka mellé? Balázs érti az asszonyi dolgokat s tudja mi az, amikor egy női szem szinte sugarat bocsát a meleg és bánatos bámulattól. Ő még azt is megtalálja, hol van ennek a sugárnak vége. No, Boda Jánosnak alighanem a képes bibliával kell kipótolnia a második felesége csorba szerelmét is.

Schwarz Irma is sokat beszél Zoltánról s azt mondja, ő ilyennek képzel el egy szentet. De ki ad erre a düleedt szemű lányra. Ilyen lehetett a neandervölgyi ősasszony, azzal a különbséggel, hogy abban nem rekedt benne ennyi vágy és szeretet. Ez a Schwarz Irma mindenesetre a Hermann tanító gutaütésétől számítja az időt. Ő akkor ismerte meg, mi az ember, milyen lehet az ember. S ha Zoltán fölkerekedne vagy meghalna, azért is érdemes volna tovább élni, hogy az emlékét melengesse. Persze, mi marad az ilyen hét csúfságnak. Rajongania kell vagy gyűlölnie. Ő, nagy látnoki erő szorult ebbe az Irmában. Meglátja, mondja, Boda Zoltán meg fog halni, az ilyen ember nem élhet soká. Mi magunk is belefáradnánk, ha soká élne. Nem is tudjuk, mennyit követel ő tőlünk s milyen erőfeszítésre kényszerít a józanságával. Ez persze túlzás. De bizonyos, hogy Schwarz Irma megint előszedte a hegedűjét s már nem is magyar nótát játszik, hanem ő maga nyikorgatja a fát a maga szíve szerint. Balázs nem ért a zenéhez, valószínűleg nem sok értelme van annak, amit játszik, de néha mintha a holdsugár forna fel a vonója alatt.

Csak Herman Évinek nem oldódik a szíve. Odatámaszkodik a diófának, néz s valami keserű elragadtatás van a tartásában, ő maga sem tud róla. Zoltán gyakran megszólítja őt; vele a leggyöngédebb. Tíz év előtt olyan volt, mondja egyszer Balázsnak, mint egy pompás madár, amely nem tud a szépségéről. Aztán beléköltözött a tudat és a keserűség s olyan lett, mint a csóva, csak rá kellett volna dobni egy háztetőre. Most útban van egy új öntudatlanság felé s olyan lesz, mint a pátosz, öntudatlan és elragadtatott. Ezt mondta Zoltán, Herman Éviről. Sok ez egy zsidótanító-lányról, de Zoltán Kovács Julit is úgy nézi,

ahogy a tragédia-írók nézhetik a hőseiket. «Minden emberben benne van minden ember.» Balázs tudja, hogy csak a sok emberben van valami, de Zoltánban ez a szép, ez az emberi szolidaritás.

Bizonyára csak a levegőnek köszönheti Balázs, hogy nyújtózás közben a csontja fiatalosan ropog s a pollenés szelek sem fájdtják meg idén a fejét. A levegő! De ebben a levegőben Zoltán szavai is ott lebegnek s nemcsak a ragyogó venyigék lengése, de a baráti körben töltött órák is ott csillogtak.

Mit keres ő ebben a baráti körben, rökönyödött meg olykor. A közelítő öregség fecsegett. Csakhogy fecseghessen, beállt akármiféle társaságba. Hiszen ő átlátott ezen az üdvhadseregen. Micsoda figurák! Ez a nyakatlan paraszt, aki olyan súllyal ejt ki egy szót, mintha azzal billentené el a teremtés mérlegét. S ez a mafla-nagy Gyurka, aki délutánokat hallgat s egyszer csak előáll egy történettel. «Amikor Szamarából szöktünk Kiev felé», vagy «Lakott a Sósban egy öregasszony» s utána gondolkozhatsz, mit akart mondani. Kökönyei, a példabeszéd-mondó! Miféle pipa mellől pöködő bölcs lesz ebből vénségére? S félarcú Kovács az ő cinizmusával, amelyben vagy elől, vagy középen, vagy hátul belékerül, hogy «akkor még sajtott a huszonöt helye», vagy «akkor már megtanultam, milyen bajos huszonötig elszámolni». Olyan volt az ő életében a huszonöt, mint a kereszténységében a Megváltó születése. Két évvel a huszonöt előtt jó krumpli termett; a huszonöt utáni tavaszon korán hányta fejét a kukorica. A kis hörsög Sebestyénről nem is szólva. Ennek öt percenként fejébe szaladt a vér s akkor valakit szidnia kellett. Hallatlan vadakat mondott ilyenkor az apró ember: «Minek az adó, hogy fizessék, aki behajtja? Ha nem volna jegyző, adó se volna».

Ilyen elmaradt figurák voltak ezek s a többi is, aki föl-fölvetődött a szőlőhegyre. S Balázs mégis jól érezte magát köztük, sőt ő volt, aki szóval tömte őket. Pedig neki igazán nem imponált ez a szőlőhegyi üdvhadsereg. Ő még a Zoltán hallgatására sem hederített. Mert az volt a szokása, hogyha valaki félrebeszélte, ő nem szólt közbe, csak hallgatott s az illető egyszerre úgy érezte, hogy elfogyott alóla a föld s ő a tulajdon butasága szélén lóg. Kínos érzés volt ez s még Sebestyént is bentakasztotta a jegyzőgyalázásban. Balázs azonban nem törődött vele, ő tovább darált, annál tüzesebben, mintha haragudott volna valakire. Nem, ő nem magára haragudott. S ha egyszer mégis elakadt, az jutott eszébe, hogy kár ezeknek papolni. Az ember különben se beszélhet örökké.

Zoltán azonban jobban szerette ezt a kapcáskodó Balázst az ő meghaladt Saulus gúnyjában, mint a damaszkuszi fordulásra jelentkező Paulust, aki egy téli délután azzal állított be, hogy a politika nem váltja meg az embert. Zoltán nem akarta kicserélni a barátai fejét. A közelsége örömét adta nekik. A levegőt, ahogy Balázs mondta. A pince előtti levegőt, amelyben az ő lelke érettsége is elvegyítette érzékelhetetlen illatát.

Amíg a Cigánysoron kuruzslóskodott s még a farkasréti érdeklődésével figyelte az embereket, volt benne valami a kicsinyes tanító buzgalmából, aki ráakarja kényszeríteni a tudást tanítványaira. Kereste lelkük számvetésében a hibát s kikaparta boldogtalanságuk gyökereit. Mint hibás gépeket nézegette, olajozta őket, tökéletes gépet akart csinálni mindegyikből. Amióta kiköltözött a szőlőhegyre, eltávolodott a lélek gép-csinja-bínjaitól s nem nyomozott a mozdulatok eredete után. Egy árnyalat közöny állt közé s az emberek közé. De ép ez az árnyalat közöny tette tökéletes mesterükké. Nem érezték többé, hogy Zoltán a sarkukban van. Nem az érdeklődésével kényszerítette őket, hanem a személyével. Már magukra hagyhatta őket az életükkel. Nem volt az akaratuk csősze s bűneik tilosa. Erős inger volt, akihez alkalmazkodtak, mint ég és természet ingereihez. Ez a szeretetteljes közöny volt az, amit Schwarz Irma úgy érzett meg, az ilyen ember nem élhet soká. Valaki náluk nagyobb felé fordult, de hozzájuk is leszúrte szavain és mozdulatain át ezt a valakit. Távozóban volt közülük s nekik sietniök kellett, hogy minél többet kapjanak belőle, fogniok, hogy tovább maradjon.

Veres Magda teáin felfőtt fejek szidták a közigazgatást, amely nem tud a népbolondítókkal leszámolni. A szőlőhegyről hazatérő asszonyok után piszkos kérdések szálltak s a szomszéd szöllőtagok tőkái közt guggoló kamaszok mocorogtak, mert az volt a híre, hogy Rozi és a zsidótanítólány meztelenül táncolnak az Irma hegedűszavára. S az életnek ezen az apró szigetén, amely Balázs szerint a haladásnak is kikerült szigete volt, egy Istennel eltelt ember üzte Isten szelid varázslatát. Keveset szólt s mégis vele volt tele a lanka? Senkit sem igazított s mégis mindenki hozzá igazodott. Amikor Bálint főorvos június elején kivette szabadságát s a cseresznyepiros üdvrivalgásában álló szőlőhegyen először látta együtt Zoltán baráti körét, úgy érezte, hogy csodálatos oldalösvényen tért ki a korból s a dadogóknak, sántáknak, félarcúaknak, albinóknak ez az egy ajak bűvöletében álló társasága az időtlen Gyülekezet.

Ezen a vasárnapon kivételesen abrosz került a pince elé vitt, alátámasztottlábú asztalra, fehér almás-tarka abrosz s szögletes poharak. A poharakban csillogó bor s az abrosz fölött árnyakat hajtó diófalomb, egymással feleselve, fény és árnyék játékában ábrázolta a lomb közt surranó szelet. Egy kék lepke is részt kért a cikázásból s egy-egy piskótamorzsa is odébb gurult a félretolt tányérokra.

Rozi és Irénke oldalt, egy karórákason kanalzták a levest. Mellettük a kosár, amelyben az ételt felcipelték. Idáig a férfiakat lakatták s csak most jutottak hozzá, hogy egyenek. A tányérba vetett szemmel ültek, mutatva, hogy ők csak asszonyok, akikre nem tartozik a férfiak dolga, de nem szalasztottak el egy szót sem. Ez a lassú kanalazgatás és ez a csendes részvét a férfiszóban volt az ő jutalmuk főzésért, cepekedésért. Boda János a tuskón ült s időnként körbe indította a bádoggancsót s fel-felöntötte a hiányzó félujjnyit, ami közben elfogyott.

Kökönyci Gyurka állt s a fának támasztotta a hátát. Azért-e, mert nem maradt helye, vagy hogy ne tűnjön fel a hallgatása. Zoltán időnként rája nézett s elmosolyodott. Ő állt legközelebb a szívéhez.

Ő maga a lócán ült, Bálint mellett. A pesti ismerőseikről beszélgettek. Igen, Sironkai még nem nősült meg, átkerült a klinikára; merész elmélete van a gondolkodás biológiájáról. De még nem állhat elő vele, még korai volna. Várnia kell, amíg magántanár lesz. Kósa, a pszichoanalízis áldozata, viszont már Virginia Zsuzsnában is csalódott s rájött, hogy nem érdemes «transzban» imádkozni. Eltökélte, hogy férfi lesz s szembe néz a közös emberi tragédiával. Seneca hever az éjjeliszekrényén s óránként egyszer szól; olyan szűkszavú. Időnként azonban elernyed benne ez a Seneca; a padlóra veti magát és sír órák hosszat. Az anyja jobban haragszik Senecára, mint a sírás rohamára. Ő maga keres egy megfelelő okkultistát, vagy mit, aki visszadelejezza a fiába a gyógyítás hitelét.

Balázs, a sánta szabó, aki a pince egy szál székén ül, a villanykádra gondol s meg akarja mutatni a villanykádak főorvosának, hogy nem egészen ostoba ember ő, hacsak szabó is. Ő azt hiszi, az embereknek azért kell a padlóra vetniök magukat, mert nem mernek egy cérnaszálon átlépni. Cérnaszálak feszülnek ki körülöttünk s mi megbűvölten állunk előttük. Istenem, sóhajtjuk, meg kell halnom e cérnaszál előtt. Ő ismeri ezt a Kósát, hiszen lakott náluk, amikor Zoltán az utcáról fölszedte. Ez is olyan ember, aki falnak nézi a cérnaszálat.

— Annak, aki nem tud átlépni rajta, a cérnaszál is fal — jegyezte meg Bálint. — A lelki falak olyan vastagok, amilyen tisztelettel torpanunk meg előttük.

— Tehát nem kell tisztelni őket, sátánkodott Balázs. — Én azóta vagyok ilyen egészséges, amióta semmit sem tisztelek.

— Balázs a legtiszteletudóbb ember — mosolyodott el Zoltán. — Tiszteli Hodost, mert itt gyógyult meg, tiszteli a szőlőhegyet, mert jó séta esik rajta s tisztel bennünket, mert ha elmaradt figurák vagyunk is, jót mulat rajtunk. Mindegy, hogy az ember milyen szavakat mond, a fő, hogy tisztelje önmaga boldogságát s ez az a boldogság legyen, amely átsegít a cérnaszálon.

Ebben a pillanatban a fűből is fölvetődött egy fej. Horváth Laci hasalt ott, egy napbarázdában. Már ebéd után érkezett, kifárasztotta a kapaszkodó s csak elvágódott a fűvön s összekulcsolt karjaira ejtette a fejét. Beteg? Nem, ő sütkérezik. Seholy sincs olyan jó nap, mint Boda János pincéje előtt. Horváth Laci lenne beteg? Igaz, hogy multkoriban a felesége azt kérdezte: mi az a piros a zsebkendődön. De az csak az inye volt. Mi is lehetne más, mint az inye. S ha más is, mit tehet egy jó prakszisz körorvos, aki negyven kilométert kocsizik naponta s olyan törekvő felesége van, mint Molnár Zsófia. Hiszen az asszony így is célozgat már Veres Magdáék teáin, hogy Laci «nem foglalkozik vele». Ezért énekelte ő a népdalokat? Ezért emelgette az anyja karos-

székeit? Nem, ő nem beteg. Ő Magyarország leglelkiismeretesebb kör-orvosa, amellettt novellákat is ír a magyar nép dicséretére. Neki két-hónapos fia van s tizenkét centi a ki- és belégzés közti különbsége. Ő erre a szőlőhegyre is csak sütkérezni jár ki, legfeljebb tanulmányozni egy eltévelyedést. S ha most zúg a feje s fekete előtte a fű, amelybe beledobta magát, a sok fölösleges beszéd teszi. Miféle falak és cérnaszálak? Ez a Zoltán voltaképp a világ legnagyobb szőrszálhasogatója. Szőrszálhasogató szent Zoltán. De mégis csak szólnia kellene valamit. Még azt hiszik, hogy beteg. Igaz, hiszen ő szomorú szenzációk hírnöke. S hirtelen fölveti a fűből az arcát. Ezen az arcon még rajta a ráhízalt kövérség, de már csupa árnyék és kékség. Milyen kísérteties ez a puffadt-árnyékos angyalarc.

— Igaz, Horváth Ilonka otthagyta az urát. Tegnap hazaköltözött. Már azóta kérleli az anyját, amióta a kis fia meghalt. De Horváthné nem engedte. Ha hozzá mentél, nála maradsz. Majd épen te menekedsz meg a férfitermészettől. Amikor a Balog-részért nem gyűlt össze az árenda, engem mindennap el akart emészteni az uram. Mégis itt vagyok. Akkorra vagyon meg olyan mód: mindenki azt mondaná, hogy nem vált be a Pákozdy-háznál a parasztleány. Ilonkának azonban nem használt a szó. Fogyott, fogyott s húsvétra ágyának esett. Magam se tudom, mi baja. Nem találok rajt semmit. A cselédleány azt mondja, koplaltatta magát. Készakarva nem evett s ha az ura beléparancsolta, tett róla, hogy visszabukja. Sándor, a bátyja, még most is kötözködött, hogy nem veszi vissza. De most már az ágyom is a sarkára állt s valahogy Pákozdyval is megértették, hogy haza kell engedni a betegsége idejére. Otthon hamarább meggyógyul. Sohanapján persze. Lassú öngyilkosság ez. A pokolban törhetik a fejüket, hogy az öngyilkosok osztályába küldjék-e vagy a javíthatatlan szomorúakéba. Milyen leány volt ez. Mit akart az élet annyi fiatalsággal, ha ez a vége.

Senkisem szólt. Kovács Juli nem azért volt Kovács Juli, hogy az a találkozó a beteg gyerek fölött szét ne szivárgott volna a köztudatban. Mindenki tudta, hogy ez a hír Zoltán szívéig vág. Rozi végzett a maradék túróscsuszával, egy pillanatra maga mellé tette a karórakásra a mélytányért, amelynek a szélén még a leves színéből is ottragadt valami s Zoltánra pislantott. Ő asszony volt, de a férfiak a maguk elé rakott öklükön számolták a szőrszálakat. Kőkönvei Gyurka megsokalta, hogy Irénke minden tányért egyszerre visz be s kivette kezéből a felét. Csak Bálint tekintett zavartalan a barátja arcába, ő sosem hallotta Ilonka nevét.

— Igen, ez örök kérdés marad — szólalt meg Zoltán, csakhogy föllessentse a hirtelen följük ereszkedett felhőket. — Mit akar az Isten az elfagyott tavaszokkal? Sors az ilyen? Vagy nincs mindenkinek sorsa? A legeggyűbb is érzi a befejezetlenséget s a legvakabb is látja az aránytalanságot. De ki ismeri az isteni arányokat? Nem mi vagyunk-e, akik mindent a vetés és aratás mértékével mérünk?

Miért kaszál bele az Isten a kalásztalan vetésbe? Ó milyen következetlen ember az Isten. De vajjon a mi következetességünk az egyetlen-e? Isten előtt semmit sem érnek a mi kalászaink. Ő nem is arra az ére-sünkre figyel, amely a vetéstől az aratásig tart. Ő a gyermekben is learathatja, amit elvetett s olykor az aggastyánban sem aratja le. Mi ment végbe ebben az asszonyban, amíg erre a lassú öngyilkos-ságra ráadta magát? Olyan leánynak ismertük-e őt, aki egyszer vissza-utasítja az ételt s ha megtette, hogy jutott ide? A lelkek jeleket adnak, mint találkozó hajók, de ki tudja, mit visznek s hová érnek? Különös csodái vannak az Istennek. A hajó elsüllyed s a rakomány befut. Ő maga sem tudja s átadta a világnak, amiért küldetett.

Jövevények tűntek föl a szőlősorok között s mindnyájan fölálltak. Zoltán összeismertette Bálintot Évivel és Irmával s egymásra hagyta őket. Ő maga visszatelepedett a tőkére, amelyen előbb Boda János ült. Látszólag a körülötte áramló embereket figyelte, a szeme meg is állt egy-egy alakon, de nem tudta, kit néz, gondolkozott. A júniusi délután vízfestményszínében csillogott s Irénke fakó haja helyén ezüst haját növesztett a lezuhanó nap. A pince előtti tisztáson mindenki megtalálta a maga társát, úgy álltak ott, mintha a tőkén ülő ember nem is tartozott volna közéjük.

Az alsó soron egy futó kocsi állt meg s egy kockás sportruha tűnt el és villant föl a lebegő szőlőlevelek közt. — A Löblék futója — mondta Gyurka, aki ma is néven nevezett minden kocsit, lovat, mint gyerekkorában, amikor arról álmodott, hogy egyszer nekik is lesz lovuk. Csakugyan, Behr Alfréd hajtatott ki a hegyre. Az alsó pince-soron állíttatta meg a kocsiját; noha ide is hajthatott volna az orruk elé. Ó, Alfréd nem dugta meg az orrát az új középkor kudarca miatt. Ő tudta, mivel tartozik egy következetesen keresztülerőltetett élet-gesztusnak. Még sportruhát is azért vett, hogy stílszerű legyen.

A társaság a sportruha felé fordult s Alfrédnek volt is mondani-valója.

— Hallom, elért a szakadársors — fordult Zoltán felé, miután Bálintot és Lacit is üdvözölte, sőt Boda Jánossal is kezet fogott. — Ekszkommunikáltak?

Zoltán csodálkozva nézett rá; ő még az előbbi hír felhőjében ült s most ez az ember valami szellemeskedésre akarja kényszeríteni.

— A kocsisom mondja, hogy a Boda doktor urat meg koprédikál-ták. Előbbre is célozgatott rá a Csanádi, de most néven nevezte.

Mindnyájan összenéztek. Boda János is ott volt a templomban, a kis Sebestyén is, de nem szóltak idáig; inkább nagyokat hallgattak, ha eszükbe jutott. A fiatal Hamarné, aki arramenőben megállt a pince előtt s Rozival beszélgetett, közbekotyogott:

— Az ám. Mondom is az uramnak az ebédnél: mire való az? Nem eléggé marják már rég. Még a pap is uszítja őket? Kiköltözött a szőlőhegyre; hova költözzék még?

Az emlékezés a kis Sebestyénből is kilöttyintette a haragot.

— Hogy ebben a faluban csak egy gyülekezet van, amelyik a templom falai közt hallgatja az ígét. S aki előáll, hogy jöjjetek körém, én is pap vagyok s a szőlőhegyi dorbéztanya is lehet istenháza, annak ő épügy megjósolja a vesztét, amint Jeremiás a Hanániás hamis prófétaét. A textus is az volt: A fajármot eltöréd; de csinálj a helyébe vasjármot magadnak.

— A maga szempontjából igaza van — elméskedett Alfréd. — Ő a mindenkori egyház. Ha védekezni akarsz ellene, magadnak is egyházat kell alapítanod. Az egyháztalan vallás gáz léggömb nélkül. Elillan.

— Akárhogy is van, engem nem lát többet az a templom — tüzeskedett Sebestyén.

— Ne itéld el a templomot a papért — szólt rá Zoltán — és ne gyűlöld meg Istent a temploméért.

— Nem lett volna szabad ilyet tennie — hajtogatta Boda János.

— Miért ne? — mordult fel Balázs. — Csak jó, ha haragusznak ránk. Igenis, ki kell írni erre a diófára, hogy ez nem a Csanádi Gábor gyülekezete. Nem vagyunk azonosak a bozótparti templom gyülekezetével.

— A szakszervezeti szellem — gúnyolódott Alfréd. — Nem mondom? Rákényszerítenek, hogy egyházat alapíts. Régi ötletem, hogy az egyházat is Péter alapította.

— Amikor háború előtt az a nagy vörösjárvány volt — kezdte elgondolkozva Gyurka —, lakott a Hamarék mellett egy kőműves, a Hamarné tán emlékszik rá, a nevét nem tudom, mi csak úgy hittuk: a német kőműves. Ez annyira féltette a gyerekeit, hogy ki se engedte őket az utcára, nehogy elkapják a betegséget, de még maga se ment munkába, amit könnyen tehetett, mert ősz volt s kinek kell ősszel a kőműves. Én is benne voltam a vörösben, Rózsi is. Nem csoda, hogy megkaptuk, ha elvitt a járvány egy gyereket, mi ott énekeltünk a temetésén, meg is szóltak volna bennünket, ha a halottasházhoz el nem megyünk. Csak a német kőműves nem engedett senkit be a kapun. Özvegy ember volt s a gyereke volt mindene. De nem érte be a vigyázzal, szidta a parasztokat, hogy milyen buták. Annyira, hogy amikor egy halottasmenet ott ment el a háza előtt, még csúfolódott is: úgy kell nekik, most sírnak. Ha több eszük lett volna, nem kellene sírniuk. Egyszer csak jön a hír, hogy az idősebb leány, a Juliska, aki velünk járt, megbetegedett. A kőművesnek egy szobája volt csak; a két egészséges gyereket kicsukta a kamrába. Másnapra azok is elkapták a vöröst. Egyszerre terítették ki mind a hármat. Zoltánnak egyszer mutattam is a keresztjüket.

— Hát aztán! — mordult fel Balázs. — Mit akar ezekkel a történetekkel? «Lakott a Sósban egy öreg asszony . . .» «Amikor Szamárából szöktünk Kiev felé . . .» Mit akar ezzel a kőművessel? Küldte volna ez is temetésre a gyerekeit?

— Ezt csak az előbbire mondtam — jegyezte meg Gyurka s kissé habozva nézett a támadójára. — Hiába írja ki valaki, hogy ez nem a Csanádi Gábor gyülekezete, a vöröst azért megkaphatja...

Mondat után keresgélt, amellyel megvilágítsa, amit gondolt. De ő történetekben gondolkozott és nem tudta a történeteit megvilágítani. Zoltán segített.

— Igaza van Gyurkának. Aki abban bízik, hogy ő más felekezet, mint a többi ember s a felekezete megmenti a többi ember nyomorúságától, kevélyebb, mint a kőműves, aki kiáll a kapu elé s járvány és a könnyelműség áldozatain gúnyolódik. Mert a járvány kívülről jön, az emberi nyomorúság azonban bennünk van. A gyülekezet, amely azt hirdeti, én kirekesztettem a ti bűneiteket, bezárta őket. Ne higgyetek a vízre épített falakban. Úszó falak ezek, amelyek alatt a tenger összeér. Egy gyülekezet van, az emberi nyomorúság gyülekezete s ha társaságba gyűltök, hagyjatok helyet azoknak, akik nem ülnek közetek s azok legyenek a legkedvesebbek, akik kiátkoztak titeket. Ritka fa az, amelyiken csak egy ág virágzik. De ha van is ilyen, nem az egész fa virágzik abban az egy ágban is? Jaj az önhitt gallynak, amely magának tulajdonítja virágait. Vegyétek magatokra hibáitokat és hárítsátok az emberiségre erényeiteket. A gally sosem tudhatja, a fa szárazsága verte-e meg, vagy a maga renyhésege. Virágot azonban csak a gyökerek jóvoltából hozhatunk.

— Nem igaztalanság ez? — szólt közbe Bálint. — A bűnöm az enyém, az erényem az emberiségé?

— Miféle bizalmat vethetsz a világba enélkül? A virág a fa akarata, a szárazság idők és gallyak véletlene. Az emberiség olyan fa, amelyen több a száraz gally, mint a virágos. De ha egy virág van rajta, akkor is virágzó fa. Harcoljatok a ti semmiségtekkel, de ne esetek kétségbe fölötte. Az erény vívmány, a kicsinyesség azonban az élet természetete. Szárny az erény, kiszakítja az embert az élet természetes vonzása alól. Csoda-e, ha a szárnyak kifáradnak? A kinyujtott gummi visszaugrik s a kitérített inga visszalendül. Az erény a világ erői ellenére van s az a csodás, hogy lehet.

A világ elkészült az élet számvetése szerint. Erő ellen erő, érdek mellett érdek. A farkas megeszi a bányát s a remeterák cipeli a virágállatot. Az Isten azonban elégedetlen a kétszerkettőnek ezzel a teremtetésével s új számvetés szerint akarja a világot megépíteni. Boldog, aki embernek született, mert benne a világ új terve harcol a régivel: az erkölcs az étellel. Ismerjétek meg az élet szörnyű vonzását s az erkölcs szárnyainak gyengeségét. Aki az erényt hiszi útnak s a bűnt az út árkanak, kétségbe kell esnie önmaga fölött. Eltompul, mint a diák, aki nagyon nagy leckét kapott s tudja, hogy minden kihagyott szó hiba. A kőtáblák agyonnyomják az embert. Ne tedd ezt, ne tedd azt. Nem tízig, de millióig szaporítható a «ne tedd» örömtelen törvénye. S mind a milliót teszed életed minden pillanatában, mert nin-

csenek tiszta cselekedetek ; hősi áldozatkészségedben is ott bujkál a beléd rejtett gyilkos s legszeplőtlenebb csókod mögött is ott vigyorg a bujálkodó.

— Nincs salaktalan tett, de nincs-e azért erény? Az erény nem azt jelenti, hogy súlytalan vagy, hanem hogy repülni tudsz. Ne úgy lebegjetelek a ti napjaitok áramán, mint aki leeshet, hanem mint aki felemelkedett. Valahányszor olyat tesztek, ami nem jegyezhető be az élet szatócskönyvébe s nektek örömet okozott : ujjongjatok, mert megtörtétek a kétszerkettő varázslatát. Némelyik ember úgy röpül, mint a sas, némelyik, mint a varju s némelyik, mint a tyúk, de a tyúk se mondjon le róla, hogy egy pillanatra a levegőbe vetheti magát.

A nyári délutánon áthúzott fényes fonalak elszakadtak s a szőlő ezüst ragyogása alól kiütött a levelek sötét zöldje. A pince előtt összeverődött emberek hallgattak. Ez nem a vita ideje volt, hanem a hit-tétele. Ilonka betegsége, a kiprédikálás sérelme átpárolva, mint vallo-más buzgott fel mesterükből. Nem értették minden szavát, de a szó úgylis csak közege volt annak, ami belőle szólt. Ki a földre hevert, ki egy tégladarabon ült, ki a karórákásra gugyorodott. Zoltán ott ült köztük a tőkén s ahogy egy percre megállt ajkai közt a szó, a diófák is megállították zizegésüket ; csak a messzi malom jelezte hosszú dudálással, hogy van más élet is, mint a szőlőhegyi.

— Boldog, aki ember lehet — folytatta Zoltán. — Az ember a galy csúcsa és a gyökér hegye. Az emberben nő a teremtés s az Isten ő benne lakik. Századok vitatkoztak rajta, Isten kegyelme üdvözít-e, vagy a mi magunk jóra való akarataink. De mi az Isten kegyelme, ha nem a mi jóakarataink? Van-e más tudomásunk az Istenről, mint az öröm, amellyel jóra kényszerít. A jó nem a társadalom maltere. « Szeret-nünk kell egymást, hogy az állam fennmaradjon. Tisztelnünk kell szü-leinket, hogy tiszteljenek a gyermekeink. » Az erény azonban nem habar-ható be a gyakorlat téglakövei közé. Vagy céltalan, vagy az egész mindenségre terjedő célja van. Nem tagadja a világot, de nem is akarja megtartani. Olvasztani akar ő és újra jegecesíteni. A világ olvasztó-tégelye ő, egy kijavított teremtés ígérete. Az Isten gyémántvilágot akar a szénvilág helyébe s a mi szenvedéseink hevét használja kísérletéhez. Szeressétek azért a történelmet ; a messzi ezredévekét és a közel pilla-natokét. Ne essetek kétségbe a százados vállalkozások nehéz kudarcán s a pernyi iparkodások apró csődjein. Gondoljátok meg, hogy a jónak csak egyszer kell győznie s az, hogy van, nem ígélet-e a győzelemre? A bűn következetes és világos ; az erény azonban következetlen és zava-ros. A bűn értelmét látjuk, az erény azonban a homlokát veri : mért vagyok, mit akarok? De nem természetes-e, hogy ami megvan, látható legyen s ami készül, homályos. Legyetek elnézőek az erény eltévelyedéséhez. Az erény egy kicsit mindig eltévelyedés is s alig van eltévelyedés az erény szikrája nélkül.

— Vannak, akik azt mondják, a jóság az életen túl jutalmazódik. S vannak, akik azt mondják, fiaink boldogsága a mi túlvilágunk. De nem a szatócsok számítása-e ez, akik áldozatnak tekintik a jót s fáradságnak az erényt? A képmutató számítása, aki fizetést követel a színlelés erőfeszítéséért? A tett mennyországa azonban maga a tett s minden tett annyi mennyországot kap, amennyit érdemel.

— A jót a jó örömről ismeritek meg. Nem jó az, ami nem okoz örömet. Vannak, akik erőből kapnak sokat, vannak, akik ésből s vannak, akik a jó örömeinek az ismeretéből. A jóságnak is vannak lángelméi és herkulesei. De minden lángelménél bölcsebb s minden herkulesnél erősebb, aki felismeri az élet örömei közt a jó örömet : tudja, mi a kedvese csókja s tudja, mi az Istené.

— Nincs több igazságtalanság, mint az, amelyik az egyik embert időben kaptja rá a jó ízére s a másikat soha. Nem olyan igazságtalanság ez, amelyet hánytorgatni szokás, de az egyetlen, amely érthetetlen. Öröm és szenvedés nem összeférhetetlen s a jó öröme keresi az élet szenvedését. Az emberek csak a szenvedést látják, a szenvedés oktalanságát s nem érzik az örömet, amelyért érdemes volt a szenvedést elvállalni. A lelkes könnyelműség gyakran elhajítja az életet. De micsoda öröm az, amely egy életen át keresi a halált? Ez az az öröm, amely több, mint az élet.

— Csak a martirok boldogok és nincsen boldogság martirum nélkül. Mert nem az a mártir, aki eldobja az életét, hanem, aki többet kap nála.

— Ne tanítsatok senkit arra, hogy mit tegyen és mit higgyen. Ugyanannak a tettnek száz értelme lehet, százféle hit lehet egy érzés edénye. Jaj annak, aki ahelyett, hogy az Isten örömet keresné, a cselekedeteket nyírja, S jaj annak, aki azt hiszi, hogy az üdvösség útja nehezen hihető szavak szégyenigája alatt vezet. Az értelmet ne ültessétek trónra, de ne is vessétek börtönre. Az értelem lehet vak és csekély, de ha erőszakot tesznek rajta, megbosszulja magát. Isten nem elvenni akar belőlünk, hanem hozzánkadni. A vallás az érzésben van és nem a hitben.

— Ha nem tudsz olvasni, megtanítlak, de ha nem ismered a vallásos érzés örömet, megtaníthatlak-e rá? A vallás ember és Isten titka, ahány ember van, annyiféle titok. Ne szomorkodjatok azért, ha nem értitek minden szavam. A titok nem a tanításban van, hanem a szívben. Imádkozni lehet együtt, üdvözülni azonban mindenkinek magának kell. Nem adhatok én semmit nektek az én örömöm bizonyosságán kívül. Itt élek a faluból kiszorulva, a gyülekezetből kiprédikálva, megvetetten és családalanul s belül egyre hevesebb a szemrehányás s egyre megbékülőbb az öröm : Többet kaptam, mint amennyit az élet adhat. S mindenikötök kaphat ennyit, mert nincs olyan hibátok, ami bennem meg ne lett volna.

Idelenn egyre kevesebb lett a szín s odafönn egyre mélyebb az ég ibolyája. Ki figyeli meg, hogy nyílnak ki a csillagok virágai? Elébb még hárman ültek ott egy bokorban s már négyen vannak. Egy

perc ; hogy kerültek oda? Az égen tüzek üzték szemfényvesztésüket ; lenn fák folytak össze árnyaikkal. Kökönyei Gyurkából csak a világos félorcája maradt, a többit elnyelte a diófatörzs. A karórákás meg-megnyikordult s a karók mögött kigyúlt s elaludt egy cigarettavég. Balázs egy téglán ült és Horváth Lacit figyelte, aki a fűbe ejtette fejét és egész testében vacogott. Zoltán elhallgatott. Az asztalra vetődő pinceeresz árnyékából egy másik árny szakadt ki s az árnyékból egy hang, a Boda Jánosé.

— S mi a vége? Hova visz ez az öröm? Az ember megy utána, de hová? Más sirt vetnek neki, mint különben?

A halálraitélt élet kérdőjele volt ez. Egy pillanatra mindenki előtt összefutott a varázslat, melyet Zoltán bűvölt a tisztás fölé. Mind úgy érezték, hogy amiben Zoltán szavai alatt benne éltek, a sír igazsága fölé fujt délibáb volt. Egy kérdés és marad a sír.

Zoltán ott ült a tőkén. A tőke fekete volt, mint a föld s az arca ibolyás-ezüst, mint az ég. Mint aki halálos édes titkot tud, különös gyöngédség futotta körül a száját s elmosolyodott.

— Hová? ... Hová itt nincs. Honnan tudjam én, kit hová? Engem ide, erre a hegyre s maholnap innen is tovább. Talán nem mindenkit vezet ki az Isten az emberek közül. Engem igen s nemsokára az élethől is. Ahogyan és ahová elenyészik itt. Az egyik ember a halál tág kapuján megy ki, a másik az üdvösség keskeny kapuján. Jól van ez így, ti magatok is megunnátok, ha soká tartana. Széthord a földbeli vizek árja s széthordanak a ti szivetek edényei, ki-ki amennyit bír. Azontúl az is megmarad, aki voltam. Mert van egy világ, amely nem az időé, hanem az állandóságé s abban minden élt dolog él. Az értelem számokat csinál, amelyeknek nincs való értékük. S egy valótlan világ számontartja az elmúlt dolgokat.

Ültek ott férfiak, túl az ötvenen s nem bosszankodtak, hogy ez a fiatal egészséges ember a maga közelítő haláláról beszél. Schwarz Irma szemével nézték ők is őt : az ilyen ember nem élhet soká. Látták a piramist s a lelket a piramis csúcsán. Hová menjen? El kell illannia.

Bálint Herman Évire nézett. Két karját a dió vellás két ágára vetve állt ott s hátradobta a nyakát. Tekintete az eget kereste, arcán gondolattalan tünődés s az elfeledkezés lelkesültsége ült. Csakugyan, mint a pátosz.

Horváth Laci fölállt s kezet fogott ; neki már rég kint kellene lennie Tükrösön, a csirásnak tifusza van. A keze azonban reszketett s alig bírta visszatartani lázas teste rándulásait. Alfréd vele ment.

— Ez a hegyi beszéd lett volna — találta meg Alfréd a maga heinei fintorát, amikor az alsó soron várakozó futóba ültek.— Volt hegy és volt beszéd.

Laci azonban nem szólt. Ő az állkapcsát szorította ; nem akarta, hogy Alfréd meghallja a goga vacogását.